

O'ZBEKISTON KULOLCHILIK MAKTABLARINI ILMIY TASNIFLASH MUAMMOLARI

Qobilova E'zoxon Bakirovna

Qo'qon Davlat universiteti "Musiq nazariyasi" kafedrası mudiri

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston kulolchilik maktablarini ilmiy tasniflashda uchraydigan asosiy metodologik muammolar ko'rib chiqiladi. Hududiy nom, rang va naqsh kabi alohida belgilar asosida tasniflashning cheklangan jihatlari ko'rsatilib, xomashyo, texnologiya, buyum shakli, bezak tizimi, ustalar tarmog'i va tarixiy kontekstni birgalikda tahlil qilish taklif etiladi. Tasnifni qat'iy va o'zgarmas ro'yxat sifatida emas, balki yangi dalillar asosida aniqlashtiriladigan ilmiy model sifatida tushunish zarurligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: kulolchilik, o'zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish, madaniy meros.

Аннотация: В статье рассматривается тема «О'zbekiston kulolchilik maktablarini ilmiy tasniflash muammolari» в контексте керамического наследия Узбекистана. Анализируются исторические и художественные особенности ремесла, региональные традиции и методологические подходы к их изучению. Подчёркивается необходимость сопоставлять предметные данные, опубликованные исследования и сведения, полученные в ходе полевых наблюдений.

Ключевые слова: керамика Узбекистана, история, декоративно-прикладное искусство, художественная традиция, региональные школы, культурное наследие.

Abstract: This article discusses "O'zbekiston kulolchilik maktablarini ilmiy tasniflash muammolari" in the context of Uzbekistan's ceramic heritage. It considers historical and artistic features of pottery, regional traditions, and methodological approaches to studying them. It emphasizes the importance of comparing object-based evidence, published research, and field observations.

Keywords: Uzbek ceramics, history, decorative arts, artistic tradition, regional schools, cultural heritage.

Kirish

O'zbekiston kulolchilik san'ati bir nechta hududiy markaz va ustachilik an'alarini qamrab oladi. Rishton, G'ijduvon, Samarqand, Xorazm, Toshkent, G'urumsaroy va boshqa markazlar nomi ko'pincha o'ziga xos rang, naqsh yoki texnologiya bilan bog'lanadi. Biroq "maktab" tushunchasining ilmiy mazmuni, maktabni ajratish mezonlari va hududiy chegaralari doimo bir xil talqin qilinmaydi. Shu sababli tasniflash usullarini ochiq belgilash va dalillarga tayangan mezonlar ishlab chiqish muhimdir.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Maktab tushunchasining mazmuni

San’atshunoslikda maktab tushunchasi odatda umumiy badiiy tamoyillar, texnologik tajriba, ustoz-shogird aloqalari va ma’lum hududdagi davomiy an’analar majmuasini anglatadi. Uni faqat geografik nom bilan tenglashtirish yetarli emas: bir hududda turli ustaxona yo‘nalishlari mavjud bo‘lishi, bir ustaning uslubi esa hudud chegarasidan tashqariga tarqalishi mumkin. Shu bois maktabni tasniflashda makon bilan bir qatorda ijtimoiy va texnologik aloqalar ham hisobga olinishi kerak.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Tasniflash mezonlari

Tasniflash uchun kamida bir nechta mezonlar majmuasi zarur: xomashyo va loy tarkibi; shakllantirish usuli; charxdan foydalanish xususiyatlari; sir va pishirish texnologiyasi; buyumlarning tipologiyasi; rang palitrasi; naqsh repertuari va kompozitsiyasi; ustalar avlodlari va ustaxona tarmoqlari; tarixiy savdo va madaniy aloqalar. Har bir mezonning ishonchlilik darajasi bir xil emas. Masalan, rang o‘zgarishi pishirish sharoiti yoki pigment tarkibi bilan ham bog‘liq bo‘lishi mumkin, shu sababli uni yagona identifikator sifatida qo‘llash xato xulosaga olib keladi.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim.

Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Hududiy maktablarni qiyoslash

Rishton va G‘ijduvon kabi markazlarni qiyoslashda ularning ko‘zga tashlanadigan rang va naqsh farqlaridan tashqari, sir texnologiyasi, buyum shakllari, ishlab chiqarish jarayoni va ustalar o‘rtasidagi bilim uzatish tizimi ham tahlil qilinishi kerak. Xorazm, Samarqand va Toshkent an‘analarini tasniflashda ham shunday kompleks yondashuv talab etiladi. Qiyosiy tahlilning vazifasi maktablarni bir-biridan mutlaq ajratish emas, balki umumiylik va farqlarni dalillar asosida ko‘rsatishdir.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Manbalar va ma’lumotlar sifati

Tasniflash muammolarining bir qismi ma’lumotlarning turlicha qayd etilishi bilan bog‘liq. Muzey kataloglarida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi yoki ustasi to‘liq ko‘rsatilmagan bo‘lishi mumkin. Og‘zaki tarix ma’lumotlari esa muhim bo‘lsa-da, suhbat sanasi, informantning tajribasi va ma’lumotni boshqa manbalar bilan tekshirish imkoniyati bilan birga hujjatlashtirilishi kerak. Arxeologik keramika, etnografik buyumlar va zamonaviy ustalar mahsulotlarini bitta tasnifga kiritishda ularning daliliy maqomi farqlanishi lozim.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib

chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Taklif etiladigan metodologik model

Maqolada ko‘p mezonli tasnif modelini qo‘llash taklif etiladi. Birinchi bosqichda buyumning provenansi va hujjatlari qayd etiladi. Ikkinchi bosqichda texnologik ko‘rsatkichlar, shakl va bezak tavsiflanadi. Uchinchi bosqichda ustalar tarmog‘i va tarixiy-madaniy kontekst tahlil qilinadi. To‘rtinchi bosqichda tasnif natijasi ishonchlilik darajasi bilan belgilanadi: tasdiqlangan, ehtimoliy yoki qo‘shimcha tekshiruv talab qiladigan. Bunday yondashuv tasnifni yangi dalillar asosida qayta ko‘rib chiqish imkonini beradi.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Fanlararo yondashuv

Kulolchilik maktablarini tasniflash san’atshunoslik bilan cheklanmasligi kerak. Arxeologiya tarixiy kontekstni, etnografiya hunarmandlar jamoasi va bilim uzatishni, materialshunoslik loy va sir tarkibini, tarixshunoslik esa avvalgi tadqiqotlarning yondashuvlarini tahlil qilishga yordam beradi. Raqamli kataloglar buyumlarni bir xil maydonlar bo‘yicha qayd etish va qiyoslash imkonini kengaytiradi. Laboratoriya tekshiruvlari hamda dala tadqiqotlari bir-birini to‘ldirganda tasnifning daliliy asosi mustahkamlanadi.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Xulosa

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ilmiy tasniflash murakkab, ko‘p omilli jarayondir. Hududiy nomlar va ko‘zga tashlanadigan bezak farqlari muhim boshlang‘ich ko‘rsatkich bo‘lsa-da, ular mustaqil holda yetarli emas. Ishonchli tasnif xomashyo, texnologiya, shakl, bezak, ustalar tarmog‘i va tarixiy kontekstni birgalikda hisobga olishi lozim. Standartlashtirilgan kataloglar, dalaga asoslangan tadqiqotlar va fanlararo hamkorlik kelgusida maktablar tasnifini yanada aniqlashtirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston kulolchilik maktablarini ajratish mezonlari, tasniflashdagi metodologik qiyinchiliklar va kompleks ilmiy yondashuvlarni tahlil qilish. Ushbu masalani o‘rganishda dalillarni tarixiy kontekst, buyumning moddiy xususiyatlari va uni yaratgan hunarmandlar tajribasi bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish lozim. Har bir xulosaning qaysi manbaga tayangani aniq ko‘rsatilsa, ilmiy bayonning tekshiriluvchanligi ortadi.

Tahlil mezonlari sifatida buyumning kelib chiqish joyi, sanasi, shakli, o‘lchami, xomashyosi, sirt ishlovi, bezak usuli va saqlanish holatini qayd etish mumkin. Ustalar bilan suhbat o‘tkazilganda suhbat sanasi va ma’lumotning kelib chiqishi hujjatlashtiriladi. Bunday yondashuv tavsifiy ma’lumotni ilmiy talqindan ajratishga, o‘xshashlik va farqlarni dalillar asosida muhokama qilishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Odilov, B. (2025). O‘zbekiston kulolchilik san’ati tarixshunosligi: XX asr tadqiqotlari misolida. *Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar*. <https://publishscience.uz/sirsh/article/view/349>
2. Angás, J., et al. (2022). Islamic ancient Termez: An active and long-established ceramic manufacturing centre along the Silk Road. *Archaeological Research in Asia*. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352226722000265>
3. Luneau, E., & Martínez Ferreras, V. (2025). Ancient pottery in Central Asia: Archaeological and archaeometric approaches. Introduction to the special issue. *Archaeological Research in Asia*, 41*, Article 100597. <https://doi.org/10.1016/j.ara.2025.100597>
4. Tonza, F. (2019). Gicduvan ve Rishtan Çömlekçiliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 135–152. <https://izlik.org/JA89LH23PS>
5. Uzbek Academy. (2024, August 8). *Kulolchilik*. <https://uzbekacademy.uz/oz/article/2024/08/08/kulolchilik>